

Gospodarska kriminaliteta in kriminaliteta belega ovratnika (pojmovne opredelitve)

Marko Tušek

Gospodarska kriminaliteta je eden pomembnejših odklonskih pojavov v današnji družbi, ne glede na njeno družbenopolitično ureditev. Zlasti po drugi svetovni vojni dobiva tako rekoč univerzalen pomen.¹ Do danes je bilo glede tega narejenih že veliko raziskav², še več pa je bilo o tem napisanega, bodisi v obliki precej obsežnih knjig bodisi v obliki bolj ali manj polemičnih člankov.³ Z vprašanjem se ukvarja tudi OZN, z njim se spoprijemajo v svojih okvirih države z različnimi gospodarsko-političnimi ureditvami, najdemo ga na dnevnih redih državnih in meddržavnih strokovnih srečanj (v zadnjem času npr. mednarodni kriminološki kongres leta 1972 v Bruslju, XII. konferenca direktorjev kriminoloških inštitutov leta 1976 v Strasbourgu).⁴ Razpravljajo o razsežnosti tega pojava (predvsem v zvezi s temnim poljem) in o njegovi škodljivosti (tako finančni kot tudi moralni), o tem pa se govori tudi s socioloških, socialnopsiholoških in etičnih plati.⁵ Zaradi množičnega obravnavanja tega vprašanja, predvsem pa zaradi še vedno neenotne določitve pojma te odklonskosti je prišlo do različnih poimenovanj. Srečamo izraze kriminaliteta baronov, prestopniški kapitalisti, gentlemanska kriminaliteta, kriminaliteta belega ovratnika, poklicna kriminaliteta, poslovna kriminaliteta in v zadnjem času tudi »suite crime«.⁶

Vsa ta poimenovanja so nastala zaradi različnih izhodišč pri lotevanju vprašanja. Nekaterim je bilo tako izhodišče npr. storilčev družbeni ugled (kriminaliteta belega ovratnika, gentlemanska kriminaliteta in podobno), drugemu okoliščine, v katerih je bilo dejanje storjeno (npr. poslovna kriminaliteta). Pisci torej pod različnimi imeni obravnavajo isto vrsto odklonskosti. Vendar mislim, da poklicne kriminalitete

* Marko Tušek, dipl. pravnik, strokovni asistent, Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

* Članek je seminarska naloga s podiplomskega študija sociologije. Tu naj se zahvalim prof. dr. Katji Vodopivec za njeno mentorstvo in prof. dr. Petru Kobetu za strokovno pomoč pri izdelavi naloge.

¹ Kobe in sodelavci, *Gospodarska kazniva dejanja*, s. 56.

² Izmed novejših raziskav glej S. Shapiro. *A Background Paper on White Collar Crime*.

³ Samo nemški pisci so do leta 1975 izdali okoli 746 del. Več o tem glej Berckhauer, *Wirtschaftsdelinquenz*.

⁴ Kobe in sodelavci, *Gospodarska kazniva dejanja*, s. 56.

⁵ O tem glej tudi delo pod 1) in 4).

⁶ Npr. Goff in *Reasons*.

ne moremo istiti z gospodarsko kriminaliteto.⁷ Prav tako ne moremo poslovne kriminalitete istiti s kriminaliteto belega ovratnika,⁸ nedvomno pa obstaja tudi razlika med pojmom kriminaliteta belega ovratnika in gospodarska kriminaliteta.

Zanimiva je teritorialna razširjenost rabe posameznih izrazov. Tako ameriški pisci obravnavajo kriminaliteto belega ovratnika (white collar crime), le redko odkrijemo izraz gospodarska kriminaliteta (economic crime). Nasprotno pa Nemci pišejo predvsem o »Wirtschaftskriminalität« in je »Weisse-Kragen-Kriminalität« bolj obrobne pomena. Omeniti kaže še izraz poslovna kriminaliteta (criminalité d'affaires), ki je doma v Franciji. Le redki pisci v svojih delih obravnavajo še druge izraze,⁹ vendar to navadno pomeni le bolj obrobno vprašanje, ki mu je posvečenih po nekaj vrstic.

S kratkim pregledom nekaterih definicij kriminalitete belega ovratnika in definicij gospodarske kriminalitete bom skušal prikazati podobnost oziroma razliko med tema pojmom.

I. KRIMINALITETA BELEGA OVRATNIKA

Kriminaliteto belega ovratnika imajo nekateri za pojav današnje dobe, vendar so jo poznali že v prejšnjem stoletju. Edwin C. Hill je že leta 1872 imel na Mednarodnem kongresu za preprečevanje in boj proti hudodelstvu predavanje o »kriminalu kapitalistov«¹⁰ ter je tako opozoril na nevarnost kriminala višjih plasti v t. i. »po-

⁷ Poklicna kriminaliteta je tista vrsta dejavnosti, kjer je za storilca opravljanje prestopkov vir preživljanja.

⁸ Storilci poslovne kriminalitete lahko tudi pripadajo belemu ovratniku, vendar pojma zaradi tega ne smemo enačiti.

⁹ *Wirtschaftskriminalität* (Weisse-Kragen-Kriminalität).

¹⁰ Seveda gre pri taki obravnavi »kriminala kapitalistov« za popolnoma drugačno lotevanje, kot sta ga do tega kriminala imela npr. Marx in Engels. Hill ne napada kapitalistične družbene ureditve kot take in brani »poštenega« kapitalista. Marx in Engels pa s »kriminalom kapitalistov« razumeta nekaj drugega. Pod tem pojmom obravnavata samo vsebino takratne družbene ureditve ter govorita o »izprijenem, notranje razjedenem razredu«. (Glej o tem Milutinović, *Kriminologija*, druga, izpopolnjena izdaja, *Savremena administracija*, Beograd, 1976, s. 130, 131 in druge; glej tudi Marx-Engels, *Izbrana dela*, 1. zvezek, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1977, npr. s. 223, 230, 231, 865).

slovnem svetu».¹¹ Tudi E. A. Ross je že leta 1907 v svojem spisu *The Criminaloid*¹² obravnaval pripadnike višje plasti kot storilce kaznivih dejanj. Z izrazom »kriminaloid« je poimenoval tiste ljudi, ki uspevajo z malopridnim delovanjem, ki pa ga javno mnenje še ni zaznamovalo kot takega. Ti ljudje so pogosto res knivi v očeh zakona, toda glede na to, da niso krivi v očeh javnega mnjenja in ne v svojih očeh, se imajo za nekriminalce.¹³ Tudi Albert Morris je leta 1935 postavil kriminalu podzemlja nasproti kriminal gornje plasti. Pravi, da pojem »storilci iz gornje plasti« pokriva tisto številno, toda težko določljivo skupino storilcev, ki jim njihov družbeni položaj, inteligenca in tehnika odklonskega ravnanja omogočajo nemoteno gibanje v družbi in so imuni za družbeno obsodbo ali celo družbeni pregon.¹⁴

Vsa omenjena dela pomenijo nekakšen uvod v raziskovanje kriminalitete belega ovratnika, oziroma so v tistem času pomenila prve prikaze v tem pomenu, da kriminaliteta ni lastna le nižjim družbenim plastem. Za prvega pravega raziskovalca kriminalitete belega ovratnika pa v teoriji velja ameriški sociolog Edwin H. Sutherland, ki je v kriminologijo vpeljal tudi pojem »kriminaliteta belega ovratnika«.

Sutherland in njegovo delo

Herman Mannheim je dejal, da bi Sutherland za svoje delo zaslužil Nobelovo nagrado, če bi jo le podeljevali za področje kriminologije.¹⁵ Sutherland je v kriminološko znanost nedvomno vnesel nekaj novega. Z opisom kriminalitete ljudi »visokega družbenega statusa«, ki jo je imenoval kriminaliteta belega ovratnika,¹⁶ je opozoril, da odklonskega vedenja ne najdemo samo v spodnjih družbenih plasteh.

Sutherland je svoje obravnavanje kriminalitete belega ovratnika začel s proučevanjem statističnih podatkov o kaznivih dejanjih. Opazil je, da statistike kažejo na velik obseg kaznivih dejanj med pripadniki nižjega družbenega razreda in da le malo storilcev (manj kot 2%)¹⁷

pripada višjim družbenim plastem.¹⁸ Ti statistični podatki so nastali na podlagi policijske in sodne dokumentacije; gre za storilce, ki prestajajo kazen odvzema prostosti zaradi dejanj, kot so vlom, rop, umor in podobna dejanja, torej zaradi dejanj, katerih storilci so le redko pripadniki višjih družbenih plasti.

Sutherland je kriminologom očital, da pri postavljanju teorij o odklonskem vedenju uporabljajo neprimerne statistične podatke.¹⁹ Kazalo je namreč, da je vsa kriminaliteta strnjena okoli nižjih družbenih plasti in da jo povzroča revščina ter osebne in družbene lastnosti, ki so z revščino povezane, npr. slaboumnost in druge vrste psihopatološke odklonskosti.

V predavanju, ki ga je imel Sutherland 27. decembra 1939 v Philadelphiji pred Ameriškim sociološkim društvom,²⁰ je poudaril, da so koncepcije in razlage odklonskih ravnanj, ki temeljijo na omenjenih statističnih podatkih, napačne in zavajajoče.²¹ Kriminaliteta namreč dejansko ni tako tesno povezana z revščino in iz nje izhajajočimi psihopatološkimi in sociopatološkimi okoliščinami. Menil je, da mora iti pravilna razlaga kriminalitete v popolnoma drugo smer. »Konvencionalne razlage kriminalitete izhajajo iz vzorcev, ki so polni predsodkov in ne vsebujejo širokega območja odklonskega vedenja oseb, ki jih ne štejemo v nižji razred.«²²

Hipoteza, ki jo je Sutherland predlagal²³ namesto dotedanjih teorij, pravi, da je kriminaliteta belega ovratnika — kot tudi vsa druga kriminaliteta — naučena. Naučena je s posrednim ali neposrednim stikom s tistimi, ki so kako odklonsko vedenje že sprejeli; po drugi strani pa so tisti, ki se »odklonskega vedenja šele učijo«, odmaknjeni (oziroma morajo biti odmaknjeni) od ljudi, katerih ravnanje je v skladu z zakonom.

Torej imamo dve vrsti ravnanja. Na eni strani tako, ki ni skladno z zakonom, in na drugi strani tako, ki je skladno. Ali bo kaka oseba postala prestopna ali ne, je zelo odvisno od pogostosti njenih stikov z določeno vrsto ravnanja. Sutherland je to imenoval proces diferencialne asociacije.²⁴ S svojo teorijo diferencialne asociacije je

¹¹ Schneider, s. 88.

¹² Ross, *The Criminaloid*.

¹³ Ross, s. 30.

¹⁴ Morris, s. 35.

¹⁵ Schneider, s. 88. Tudi Gennaro, *Vetere*, s. 306.

¹⁶ Sutherland je kriminaliteto belega ovratnika prvič omenil na predavanju, ki ga je imel pred Ameriškim sociološkim društvom decembra 1939.

¹⁷ Statistični podatki veljajo za ZDA.

¹⁸ Sutherland, *White Collar Criminality*, s. 38.

¹⁹ Prav tam, s. 39.

²⁰ Predavanje je izšlo v *American Sociological Review*, Februar 1940, s. 1—12.

²¹ Sutherland, opomba pod ¹⁹.

²² Prav tam.

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam.

hotel pojasniti tako kriminaliteto belega ovratnika kot tudi vso drugo kriminaliteto.

Prestopniki belega ovratnika navadno izhajajo iz urejenih družin, živijo v urejenih soseskah, dosežejo določeno izobrazbo in se zaposlijo z nekim idealizmom. Njihov vstop v poslovno življenje pa pomeni prihod tja, kjer je določeno odklonsko vedenje praktično že običaj. Vpeljejo se v ta sistem vedenja in ga sprejmejo, kot to velja za vsako drugo človeško navado.

Prestopniki iz nižjih družbenih plasti pa izhajajo iz okolja, kjer je odklonsko vedenje nekaj vsakdanjega in ga kot takšnega tudi sprejmejo.

Čprav gre tu za dve vrsti ljudi, Sutherland meni, da je bistvo procesa (proces učenja in sprejemanja) za obe vrsti prestopnikov enako.²⁵

Drugi proces, ki po Sutherlandovem mnenju pripelje do odklonskega vedenja, je družbena dezorganizacija.²⁶ Diferencialna asociacija namreč doseže svoj vrh v kriminaliteti zato, ker družba ni primerno organizirana zoper odklonsko vedenje. Na eni strani je zakonodaja, ki s svojimi normativi deluje v eni smeri, na drugi strani pa so druge sile (navadno odvisne od družbenega razvoja), ki delujejo v nasprotni smeri.

Sutherland je velik del svojega kriminološkega raziskovanja posvetil proučevanju kriminalitete belega ovratnika. Definiral jo je kot dejanje, ki ga stori spoštovana oseba visokega družbenega položaja v okviru opravljanja svojega poklica (occupation).²⁷

Sutherland je opozoril na finančne posledice kriminalitete belega ovratnika in dejal, da je denarna škoda kriminala belega ovratnika verjetno nekajkrat večja kot škoda, ki jo povzročijo vsi drugi hudodelci, kar se navadno pojmuje kot »problem kriminalitete«. In še pomembnejše je to, da je »denarna škoda, naj bo še tako visoka, manj pomembna kot škoda, ki jo ta vrsta kriminalitete povzroča družbenim razmerjem. Storitvi belega ovratnika kršijo zaupanje, torej ustvarjajo nezaupanje,²⁸ to pa znižuje družbeno moralo in zelo povzroča družbeno dezorganizacijo. Druga hudodelstva razmeroma malo vplivajo na družbene institucije oziroma na družbeno organizacijo.³⁰

²⁵ Prav tam.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Shapiro, s. 5.

²⁸ Sutherland, *White Collar Criminality*, s. 42.

²⁹ Tako kasneje tudi Pečar, *Kriminaliteta belega ovratnika in družbeno nadzorstvo*.

³⁰ Sutherland, opomba pod ²⁸.

Pri kriminaliteti belega ovratnika storilci delujejo v okviru svojega poklicnega oziroma poslovnega torišča. Tu pa se pri obravnavi začenejajo spori. Gre za to, ali kriminaliteta belega ovratnika zajema le storilce t. i. gospodarskega kriminala — kriminaliteta v gospodarskem in finančnem poslovanju, »business crime« (to bi bila **kriminaliteta belega ovratnika v ožjem pomenu**), ali pa pojem zajema tudi druge ljudi, ki nosijo beli ovratnik in izvršujejo odklonska dejanja pri opravljanju svojega poklica (**kriminaliteta belega ovratnika v širšem pomenu**).

Sutherland pravi o tem: »Kriminaliteto belega ovratnika lahko najdemo v vsakem poklicu. To lahko ugotovimo že pri vsakdanjem pogovoru z zastopnikom kakega poklica z vprašanjem, kakšno nepošteno dejavnost lahko najdemo v njegovem poklicu.«³¹

Sutherland primeroma našteva nekaj dejanj belega ovratnika iz gospodarskega poslovanja (business):

- napačen prikaz finančnega stanja družbe,
- manipulacije pri menjavi blaga,
- poslovno podkupovanje,
- podkupovanje javnih uslužbencev,
- napačno predstavljanje pri oglaševanju,
- poneverba ali zloraba nekaterih skladov,
- goljufanje pri teži in meri in napačno sortiranje izdelkov,
- davčne goljufije in utaje.

Sutherland posega tudi v zdravstvo:

- nezakonita prodaja alkohola in mamil,
- splav,
- nezakonite storitve podzemlju,
- lažniva poročila in pričanja v primerih nesreč,
- skrajni primeri nepotrebnega zdravljenja,
- lažni specialisti,
- t. i. »fee splitting« (splošni zdravnik napoti svojega pacienta k tistemu specialistu, od katerega bo dobil večjo provizijo).³²

Sutherland omenja tudi kriminaliteto belega ovratnika v politiki.³³

Menim, da je Sutherland hotel s kriminaliteto belega ovratnika zajeti vse tiste storilce, ki dejansko nosijo beli ovratnik, ne le poslovnih ljudi. Res je, da je pri razlagi svoje definicije nadrobneje obravnaval in prikazal predvsem poslovno kriminaliteto (oziroma kriminaliteto

³¹ Sutherland, prav tam, s. 40.

³² Sutherland, prav tam, s. 42. Glej tudi Reid, s. 218.

³³ Sutherland, prav tam, s. 43.

belega ovratnika v ožjem pomenu). Zakaj se je tako odločil, ni mogoče zaslediti v nobenem njegovih spisov. Eden izmed vzrokov je nedvomno ta, da je živel in delal v Združenih državah Amerike, te pa so v prvem desetletju tega stoletja dosegle vrh kapitalističnega gospodarstva. Gospodarska in politična moč je bila v rokah iste elite. Morala poslovnega življenja in pravila proste menjave blaga³⁴ ter tekmovanje so preprečevali etično in kazensko ocenjevanje ravnanja poslovnih ljudi. Gospodarski uspeh je pomenil priznanje statusa in spoštovanje ne glede na sredstva, s katerimi je bil dosežen. Ujemanje politične in gospodarske moči je že samo po sebi onemogočalo inkriminacijo ljudi tega kroga. Po veliki gospodarski krizi leta 1929 je kopičenje bogastva in s tem tudi ugleda čedalje bolj postajalo predmet kritike. Poslovni ljudje so počasi izgubljali ugled in spoštovanje. Njihova nedotakljivost je počasi postajala predmet kritike in graje, najprej v dnevnem časopisu, kasneje pa so te primere obravnavala sodišča.³⁵ Vse to je verjetno tudi Sutherlanda spodbudilo k raziskovanju tega vprašanja. Nedvomno pa je priznaval kriminaliteto belega ovratnika tudi na drugih področjih, ne le na poslovnem.

In še povzetek Sutherlandovih misli:³⁶

1. Kriminaliteta belega ovratnika je prava kriminaliteta.

2. Kriminaliteta belega ovratnika se razlikuje od kriminalitete nižjega razreda predvsem glede uporabe kazenskega prava, kar prestopnika belega ovratnika nekako administrativno ločuje od drugih prestopnikov.

3. Kriminološke teorije, ki prestopniško ravnanje večinoma pripisujejo revščini in psihopatskim oziroma sociopatskim dejavnikom, povezanim z revščino, so pomanjkljive, kajti prvič izhajajo iz primerov, kjer je bil s predsodki upoštevan družbeno-gospodarski položaj, drugič pa se ne nanašajo na prestopke belega ovratnika in niti ne pojasnijo kriminalitete nižjega razreda.

4. Potrebna je teorija prestopniškega ravnanja, ki bi pojasnila tako kriminaliteto belega ovratnika kot tudi vso drugo kriminaliteto.

5. Sutherland pri tem predlaga uporabo teorije diferencialne asociacije in družbene dezorganizacije.

³⁴ Ta pravila bi lahko imenovali tudi »pravila igre«.

³⁵ Glej o tem Gennaro, Vetere.

³⁶ Sutherland, White Collar Criminality, s. 49.

Kritike Sutherlandovega dela

Sutherlandov pojem kriminalitete belega ovratnika je odprl novo poglavje v kriminologiji, povzročil pa je razmeroma ostre reakcije.

Sutherlanda so kritizirali predvsem:

1. da je pojem kriminalitete belega ovratnika omejil na prestopke višjega družbenega razreda,
2. da je v pojem kriminalitete belega ovratnika zajel prestopke oseb, ki jih ne uvrščamo samo v višji družbeni razred.³⁷

Odgovor na te očitke je odvisen predvsem od odločitve koga naj uvrstimo v višji družbeni razred. Pojem belega ovratnika je sociološki pojem, in če bi hoteli biti dosledni, je kritika upravičena. Vendar pa je Sutherland hotel s »svojo« kriminaliteto belega ovratnika povedati nekaj drugega: odklonsko ravnanje ne nastopa le pri osebah iz nižjih družbenih plasti, temveč tudi med »boljšimi« ljudmi, mednje pa poleg višjega družbenega razreda (upper class) spadajo tudi ljudje iz višjega srednjega (upper middle class) in celo tudi iz srednjega razreda (middle class). Tudi slednji navadno nosijo beli ovratnik oziroma so pri izvrševanju prestopkov bližji ljudem višjega družbenega položaja kot pa prestopnikom iz nižjega družbenega razreda (lower class).

Jerome Hall (1945) ugotavlja, da med kaznivimi dejanji in dejanji belega ovratnika obstaja filozofska razlika, in napada Sutherlanda v tem smislu, da naj kriminologi raziskujejo samo dejanja, ki neposredno kršijo kazensko pravo.³⁸

Paul W. Tappan (1947), pravnik in sociolog, je Sutherlanda napadel, ker je brez prave pravne izobrazbe načel pravno vprašanje. Pravi, da pojem kriminalitete belega ovratnika brodi med mejo civilnega in kazenskega prava in s tem ustvarja v kriminologiji »nikogaršnje ozemlje«. S časom, pravi Tappan, se bo Sutherlandova definicija razširila in tako zajela ravnanje, ki je daleč za mejami kazenskega prava; območje belega ovratnika se bo povzpelo v praznino, »puhlo in prostrano«. »Nekdo zaman išče merila, da bi definiral kriminaliteto belega ovratnika. To je res ravnanje nekoga, ki nosi beli ovratnik. Toda kakšno ravnanje je to?«³⁹

Burgess (1950) meni, da prestopnikov belega ovratnika ne moremo pojmovati kot prave prestopnike, kajti prestopnik je tisti, ki samega

³⁷ Manheim, s. 30—32.

³⁸ Bloch, Geis, s. 400.

³⁹ Tappan, Who is the Criminal.

sebe pojmuje kot prestopnika in ga ima tudi družba za takega.⁴⁰

Caldwell (1956), pravno izobražen sociolog (podobno kot Tappan), meni, da zaradi pojma belega ovratnika lahko obsodimo iznajdljivega poslovnega človeka (businessman), neuspešnega delavca, nemoralnega politika, neetičnega zdravnika kot prestopnike, in sicer raje teoretično, s »peresom« (by the stroke of pen), kot pa s prepričljivejšim zakonitim postopkom.⁴¹

Donald J. Newman (1958) in Carl R. Quinney (1964) menita, da uvrstitev sestavine »družbeni status« v definicijo ni upravičena, kajti ni v skladu s tipologijo prestopniškega ravnanja samo tega razreda, ko pa so storilci enakih prestopkov tudi osebe, iz srednjega in nižjega družbenega razreda (npr. računovodje, bančni uradniki). Trdita tudi, da bi morala biti okoliščina, da je osebam višjega družbenega razreda težje dokazovati krivdo, postranskega pomena.⁴²

Angleški kriminolog Howard Jones (1956) pravi, da je Sutherland »moralist«, ki je skušal madež besede kriminal pripeti na poslovnega moža.⁴³

Tudi Herbert Edelhertz (1970), ki je sicer v številnih potezah nadaljeval Sutherlandovo delo, mu očita, da je njegova definicija preozka, ker se omejuje le na protipravna ravnanja oseb iz višjega družbeno-gospodarskega razreda.⁴⁴

Delo drugih avtorjev

Čeprav je bilo Sutherlandovo delo v marsičem predmet kritike, so številni avtorji nadaljevali njegovo misel, jo v celoti prevzeli ali pa jo delno preoblikovali.

Hartung (1950) opisuje prestopnik belega ovratnika kot nasilje (violation) nad pravom, ki ureja gospodarsko življenje. Ta dejanja so storjena v prid firmi, in sicer s strani firme same ali pa njenih zastopnikov pri njihovem poslovanju.⁴⁵

Terstegen (1961) meni, da gre pri hudodelstvu belega ovratnika za asocijalno, na bogatitev usmerjeno ravnanje oseb pri opravljanju njihove poklicne dejavnosti, in sicer ob hkratni domnevi zakonitega ravnanja in spoznanju, da njihova skupina nujno uživa ustrezno javno za-

upanje. Pri tem se storilci trudijo ostati v okviru zakonitosti ali vsaj navidezne zakonitosti.⁴⁶

Block in Geis (1962) predlagata, da bi bilo dobro ločiti dejanja belega ovratnika glede na storilca:⁴⁷

1. posamezniki iz prostih poklicev (odvetniki, zdravniki),

2. uslužbenci z dejanji zoper gospodarsko družbo ali podjetje (tu gre za poneverbo),

3. vodilno osebo z dejanji v prid gospodarski družbi ali podjetju.

Clinard (1965) pravi, da gre pri kriminaliteti belega ovratnika za dejanja osebe, ki ima visok poklicni položaj, in sicer v zvezi z njenim poslovanjem (poklicnim delovanjem). To so dejanja poslovnih ljudi, politikov, zdravnikov in odvetnikov (lawyers). V ta dejanja so zajeti tudi uradniki raznih sindikalnih organizacij (labor union officials). Kriminaliteta belega ovratnika pa ne zajema dejanj, kot so umor, rop in podobna, to je dejanj, ki jih lahko stori oseba kateregakoli poklica.⁴⁸

Kwan (1971) meni, da je kriminaliteta belega ovratnika legalna in normativna deviacija storilčeve poklicne vloge. Pri teh dejanjih gre za neelojalno konkurenco, kršitev pravil poklicnega ravnanja ter ogrožanja potrošnikov ali strank. Vse to pa povzroča nezaupanje do posameznika ali do kakega kroga ljudi ter do kake ustanove.⁴⁹

Francozi⁵⁰ imajo kriminaliteto belega ovratnika za tisto antisocialno ravnanje, ki ga sproža volja do obogatitve pri osebah z višjim družbenim položajem ali višjim položajem v poklicu. Te osebe izrabljajo v svoj prid zaupanje, ki ga uživajo vsi pripadniki njihove družbene skupine, izmed katerih velika večina pri svojem delu spoštuje zakonitost.

V Nemčiji je poleg Terstegen o kriminaliteti belega ovratnika pisal še Wundolph (1973); pravi, da za kriminaliteto belega ovratnika vsaj s praktičnega stališča veljajo naslednja merila:

- oseba na družbeno ugledni stopnji,
- prestopnik, ki zbuja videz ugledne osebe,
- izraba vpliva za to, da bi se kršili razni pravni predpisi,
- storitev nesocialnih, pogosto kaznovanja vrednih dejanj,

⁴⁰ Bloch, Geis, s. 400.

⁴¹ Prav tam, s. 399.

⁴² Gennaro, Vetere, s. 307.

⁴³ Clinard, Sociology of Deviant Behavior, s. 216.

⁴⁴ Edelhertz, s. 17.

⁴⁵ Hartung, White Collar Offences, s. 154.

⁴⁶ Terstegen, cit. po Rimann, Wirtschaftskriminalität.

⁴⁷ Bloch, Geis, s. 402.

⁴⁸ Clinard, Sociology of Deviant Behavior, s. 216.

⁴⁹ Kwan, s. 437.

⁵⁰ Mergen, s. 265.

— motivi: želja po obogatitvi, pridobitev in razširitev gospodarskega vpliva, finančne zadrege,

— pri vsem tem gre za zavesten ali nezavesten sprejem oziroma dopuščanje kriminalnih gospodarskih ravnanj, katerih storilci so pomembna podjetja ali ustanove.⁵¹

V jugoslovanski literaturi o kriminaliteti belega ovratnika nimamo skoraj ničesar, večinoma se govori in piše le o gospodarski kriminaliteti. Eden izmed redkih prispevkov k obravnavanju kriminalitete te vrste je članek »Kriminaliteta belega ovratnika in družbeno nadzorstvo« (1973).⁵² Tam pisec članka **Janez Pečar** pravi, da so kriminaliteta belega ovratnika:

— pravne in normativne kršitve, ki jih storilci delajo s pomočjo svoje poklicne dejavnosti, ali pa gre za poklicne odklone, kršitve poklicne etike in podobno;

— da gre pri tem za ljudi iz gornjih družbenih plasti, z ugodnejšimi položaji v družbi in poklicu, ki jih po navadi ne štejemo za storilce kaznivih dejanj;

— da se veliko kršitev te vrste obravnava drugače kot »kriminaliteta modrega ovratnika« in pri tem storilce kriminalitete belega ovratnika (če sploh) zadene drugačna odgovornost, predvsem civilna ali upravna.

Izmed prispevkov k obravnavi vprašanja kriminalitete belega ovratnika je treba še posebej omeniti delo, ki ga je opravil **Herbert Edelhertz**. Kriminaliteto belega ovratnika je nadrobneje razčlenil in jo postavil v določen okvir.

Edelhertz (1970) je kriminaliteto belega ovratnika definiral kot nezakonito dejanje ali skupino nezakonitih dejanj, storjenih z nefizičnimi sredstvi, goljufijo ali prevaro, z namenom pridobiti si denarna sredstva ali druge dobrine, izogniti se plačilu ali drugi odtujitvi premoženja oziroma si pridobiti poslovno ali osebno prednost.⁵³

Edelhertz je še nadrobneje razčlenil in izpopolnil svojo definicijo in pravi, da v vsakem dejanju belega ovratnika najdemo tele prvine:⁵⁴

1. namen storiti protipravno dejanje ali doseči neki namen, ki je v nasprotju s pravom ali javno moralo;
2. prikrivanje (ponarejanje) namena;

⁵¹ Wundolph, Die Wirtschaftskriminalität, s. 353.

⁵² Pečar, Kriminaliteta belega ovratnika in družbeno nadzorstvo, s. 26.

⁵³ Edelhertz, s. 3.

⁵⁴ Edelhertz, s. 12. Glej tudi Shapiro, s. 30, Reid, s. 222.

3. zanašanje storilca na nevednost ali brezskrbnost žrtve;

4. privolitev žrtve v transakcijo, ker verjame v njeno resničnost in pravi namen;

5. prikrivanje dejanja

a) s preprečevanjem, da bi žrtev spoznala svojo oškodovanost,

b) z zanašanjem, da bodo le redke žrtve reagirale na dejanje, postavile zahtevo po vrnitvi ali zaradi nezadovoljstva ravnale kako drugače,

c) s pripravo lažne dokumentacije, organizacijske ali transakcijske fasade, da bi se prikrilo, kar se je zgodilo.

Edelhertz je dejanje belega ovratnika na podlagi take določitve razvrstil takole:⁵⁵

1. dejanja posameznikov v svojo osebno korist, ne v zvezi s poslovanjem (personal crimes);

2. dejanja, ki jih v zvezi s svojim poslovanjem storijo osebe pri opravljanju gospodarskih in denarnih zadev (business), vodenja (government) ali v okviru poklicnega položaja, in sicer v smislu kršitve dolžnosti lojalnosti in zvestobe do delodajalca ali stranke (dejanja zlorabe zaupanja);

3. dejanja, ki so povezana s poslovnimi operacijami, čeprav niso njihov glavni namen (business crimes);

4. dejanja belega ovratnika kot poklic ali kot osrednja poklicna dejavnost (con games).

Naj omenim nekaj dejanj, ki jih je Edelhertz uvrstil v posamezne skupine:⁵⁶

k 1.

— pridobitev premoženja s posojili, toda brez namena vračanja,

— kršitev davčnih obveznosti,

— goljufije s kreditnimi izkaznicami,⁵⁷

— goljufije pri socialnem zavarovanju,

— neorganizirane in priložnostne goljufije zavarovalnic;

k 2.

— poslovno podkupovanje,

— bančne goljufije uslužbencev, višjih uradnikov in direktorjev,

— poneverbe,

— goljufije s pomočjo računalnikov,

— drobne tatvine,

— sklepanje neprimernih pogodb;

⁵⁵ Edelhertz, s. 14.

⁵⁶ Edelhertz, s. 73—75.

⁵⁷ Tu gre npr. za Diners, Europe Card, in podobne.

k 3.

- davčne goljufije.
- podkupovanje uslužbencev poslovnega partnerja,
- goljufije trgovcev na drobno pri teži in meri,
- sporazum med zdravnikom in lekarno za izdajo nepotrebnih receptov,
- poslovno vohunstvo;

k 4.

- zbiranje predplačil za kako dejavnost in goljufije v zvezi s tem,
- goljufije v zvezi z dobrodelnimi in verskimi ustanovami,
- goljufije pri prodaji zemlje.

Edelhertz je ta dejanja naštel samo primeroma in dopušča, da se v njegovo shemo vnesejo še druga dejanja. Nedvomno gre za zanimiv seznam belega ovratnika. Postavi pa se lahko vprašanje, ali ni bil Edelhertz pri določanju teh dejanj preširok. Kot on na eni strani očita Sutherlandu, da je njegova definicija preozka, bi za Edelhertza lahko veljal očitok, da je njegova definicija preširoka. Dejanj, ki jih Edelhertz uvršča v skupino belega ovratnika, gotovo ne moremo vseh šteti za taka.

Vsem tem definicijam kriminalitete belega ovratnika so lastne predvsem tri sestavine:

1. družbeni položaj osebe,
2. gre za dejavnost v zvezi z opravljanjem poklica,
3. motiv je koristoljubje oziroma volja pridobiti kako gmotno ali tudi negmotno korist.

Družbeni položaj storilca je gotovo bistvena sestavina definicije kriminalitete belega ovratnika. Storilec je oseba, ki v družbi dosega visok položaj. Ta položaj pa prinaša

- spoštovanje,
- s spoštovanjem povezano zaupanje.

Čeprav nekateri (npr. Newman in Quinney)⁵⁸ pravijo, da storilčev družbeni položaj ne bi smel biti sestavina definicije, je prav ta položaj tisto, za čimer se prestopnik belega ovratnika skriva, ta položaj mu omogoča, da družba nanj ne gleda kot na prestopnika in zoper njega ne uporabi pregona.

Pri obravnavanju kriminalitete belega ovratnika moramo biti pozorni na to, da gre za dejavnost v zvezi z opravljanjem poklica. Poklic je torej tisti dejavnik, ki daje storilcem posebno priložnost za dejanja. Gre za prestopke,

ki so odvisni od posebne priložnosti, t. i. »special opportunity crimes.«⁵⁹ Dejanj, kot so npr. umor, prometni prestopki in druga, tako ne bi smeli šteti med kriminaliteto belega ovratnika, čeprav bi bil storilec lahko oseba visokega družbenega položaja in čeprav je tudi res, da storilcu njegov položaj včasih pomaga tudi pri takih dejanjih (vsaj kadar gre za družbi manj nevarna dejanja). Motiv pri storilcih dejanj belega ovratnika je koristoljubje, bodisi da gre za gmotno ali pa negmotno korist. Položaj prestopnika belega ovratnika (tako njegov položaj v družbi kot tudi v poklicu) že sam po sebi pomeni tudi ugodne premoženjske razmere. Glede na to bi bila tudi za motive pri kriminaliteti belega ovratnika potrebna nadrobnejša razlaga. Kriminološke teorije, ki prestopniško ravnanje pripisujejo predvsem revščini, pri prestopniškem ravnanju ljudi belega ovratnika gotovo ne držijo. Verjetno je več razlogov, ki povzročijo, da ugleden poslovni človek, zdravnik, advokat ali politik postane prestopnik. Menim, da je Sutherlandova teorija procesa diferencialne asociacije ena izmed teorij, ki lahko pomaga pojasniti pojav kriminalitete belega ovratnika. To še prav posebno velja za prestopniško ravnanje v gospodarskih organizacijah, kjer se novi uslužbenec kaj hitro seznanj s t. i. »pravili igre« gospodarskega poslovanja; ta pravila pa so večkrat v nasprotju z moralo oziroma dobrimi poslovnimi običaji, če že ne z zakonom.

Gospodarska kriminaliteta

V jugoslovanskem prostoru je bilo o gospodarski kriminaliteti že veliko rečenega in zapisanega, medtem ko o kriminaliteti belega ovratnika nimamo skoraj nobene razprave. Podobno velja za nemško literaturo; ta je za gospodarsko kriminaliteto najboljšežnejša.

Pri obravnavanju gospodarske kriminalitete pisci nemalokrat obravnavajo tudi kriminaliteto belega ovratnika, vendar gre tu pogosto za napačno terminologijo. Kot primer take obravnave naj omenim stavek: »Da bomo Sutherlandovo definicijo pojma gospodarska kriminaliteta, ki ga je poimenoval 'kriminaliteta belega ovratnika', laže razčlenili...«⁶⁰ Sutherland je v svoji definiciji nedvomno mislil tudi na gospodarsko kriminaliteto, vendar »tudi« in ne »samo«.

⁵⁸ Glej opombo pod ⁴² in besedilo pred opombo.

⁵⁹ Gennaro, *Vetere*, s. 308.

⁶⁰ Gennaro, *Vetere*, s. 304.

Podobno, vendar v nasprotni smeri, nekateri pisci pri obravnavi kriminalitete belega ovratnika pod tem pojmom mislijo na gospodarsko kriminaliteto (v tem primeru bi šlo za kriminaliteto belega ovratnika v ožjem pomenu). Tako npr. Hartung obravnava kriminaliteto belega ovratnika kot kršitev pravil, ki urejajo gospodarsko poslovanje;⁶¹ Enako npr. Clinard⁶², Cressey⁶³ in drugi.

Kje so začetki obravnavanja gospodarske kriminalitete, je težko reči. Max Grünhut je že leta 1929 govoril o kazensko-pravnem varstvu gospodarskih koristi. Vendar gre pri tem piscu za varstvo koristi kapitalista kot posameznika pred državnim vmešavanjem v njegovo kopičenje kapitala.⁶⁴

Izraz gospodarsko kazensko pravo pa je prvi uporabil Max Alsberg. Spoznal je novo vlogo države v gospodarskem življenju in je pred znanost in zakonodajo postavil zahtevo po sistematičnem obravnavanju gospodarskega kazenskega prava. S tem pojmom je mislil posamezne določbe, ki so se nanašale na podjetnike, borzo, borzne akcije in delno na stečaj, medtem ko se je popolnoma izognil obravnavi vsebine gospodarstva in njegovi vlogi v družbenih procesih.⁶⁵

Šele Curt Lindemann je dal gospodarskemu kazenskemu pravu določeno vsebino in obliko. V svojem delu je izhajal od gospodarstva določene države in ga imel za objekt kazensko-pravnega varstva. Leta 1932 je podal naslednjo definicijo gospodarskega kazenskega prava:

»Gospodarsko kaznivo dejanje je vsako kaznivo ravnanje, ki je usmerjeno zoper gospodarstvo določene države ali zoper njegove funkcionalno pomembne veje. Gospodarsko kazensko pravo je glede na to vsota kazenskih zakonov, katerih objekt varstva je gospodarstvo določene države ali njegove funkcionalno pomembne veje in ustanove.«⁶⁶

Iz te definicije izhajajo tudi številne sodobne definicije gospodarskega kazenskega prava. Vendar Lindemann v svoji definiciji ni natančneje določil, kaj je gospodarstvo določene države oziroma katere so njegove funkcionalno pomembne veje. Nedvomno gre za gospodarsko ureditev določene države, torej za določena

družbeno-gospodarska razmerja.⁶⁷ Vsebine teh razmerij pa Lindemann ni skušal določiti in je tako ostal na formalnopravni določitvi varstvenega predmeta gospodarskega kazenskega prava.⁶⁸ Preden preidemo na gospodarsko kriminaliteto v jugoslovanskem pravu, si oglejmo še nekaj novejših poskusov določitve pojma kriminalitete te vrste.

Večina nemških piscev (Niggemeyr, Bertling, Felmy, Schmelder in Terstegen) definira gospodarske delikte kot kazniva dejanja, ki so bila storjena s pomočjo gospodarskega ugleda ali ugleda v družbi, in sicer z zlorabo oblik in možnosti veljavnega prava ali z zlorabo običajev in uzanc, ki v gospodarskem življenju temeljijo na povečanem zaupanju. Ta dejanja glede na način storitve in učinek ovirajo ali ogrožajo gospodarsko življenje in gospodarsko ureditev v celoti, ne samo koristi posameznikov.⁶⁹

Ochs (1964) je gospodarsko kriminaliteto definiriral kot predvsem poklicen, na široko razširjen kriminalni pojav našega časa v gospodarskem življenju; pri tem storilci niso poklicni prestopniki, družbeni posebneži, temveč gre vsekozi za poprej še nekaznovane ljudi iz meščanske plasti; škoda je zelo velika, dokaz krivde zlasti subjektivno težaven; oškodovanci so bodisi iz malomarnosti, slepe zaupljivosti ali lakomnosti pogosto v bistvu sami sokrivi, da so se posamezna prestopniška ravnanja posrečila.⁷⁰

Walter Zirpins (1958) trdi, da so gospodarski delikti vsi tisti delikti, ki so namerjeni zoper kazenske določbe za varstvo gospodarske ureditve, zasebnega gospodarskega življenja ali državnih gospodarskih koristi. Pravi, da so gospodarski prestopki tudi kršitve splošnih kazenskih določb, če se s takim ravnanjem prizadeva h gospodarskemu uspehu z določenimi sredstvi gospodarjenja in metodami.⁷¹

Zirpins in Terstegen (1963) definirata gospodarske delikte kot kazniva dejanja..., če in kako daleč lahko vplivajo na gospodarsko ureditev, to se pravi, jo motijo ali ogrožajo, s tem pa načenjajo zaupanje, na katerem temelji vsakokratna gospodarska ureditev.⁷² S takim ravnanjem si je storilec pri opravljanju svojega

⁶¹ Aubert, s. 176.

⁶² Clinard, cit. po Kwan, s. 437.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Ivošević, s. 158.

⁶⁵ Prav tam, s. 159.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Prav tam, s. 160.

⁷⁰ Ochs, s. 81.

⁷¹ Ivošević, s. 160.

⁷² Berckhauer, Wirtschaftskriminalität in Deutschland, s. 816.

poklica pridobil ali si je vsaj želel pridobiti prednost zase ali za svoje podjetje.⁷³

Zirpins (1972) kasneje piše, da kot gospodarsko prestopna obravnavamo vsa tista ravnanja, ki so nasprotna ravnanju in predstavi urejenega trgovca v njegovem normalnem trgovskem življenju. Taka ravnanja lahko prek oškodovanja posameznikovih koristi ogrožajo in podirajo gospodarsko življenje ali vso gospodarsko ureditev.⁷⁴

Nekoliko nadrobneje je pojem gospodarske kriminalitete razčlenil Karl-Dieter Opp v svoji Sociologiji gospodarske kriminalitete. (1975):⁷⁵

— Gospodarsko kriminaliteto imenujemo tisto protizakonito dejavnost, katere subjekti so pripadniki gospodarskih organizacij (redkeje so to lastniki sami), ki ta dejanja opravljajo z namenom, da bi zmanjšali stroške podjetja in (ali) zvišali njegov dohodek, oziroma preprečili zmanjšanje tega dohodka.

— Gospodarsko kriminaliteto imenujemo tisto protizakonito dejavnost, katere subjekti so pripadniki gospodarskih organizacij (redkeje so to lastniki sami), ki ta dejanja opravljajo z namenom, da bi zmanjšali pasivo podjetja in (ali) povečali (oziroma vsaj ne zmanjšali) aktivo.

— Gospodarsko kriminaliteto imenujemo tisto protizakonito dejavnost, katere pripadniki so subjekti gospodarskih organizacij (redkeje so to lastniki sami), ki ta dejanja opravljajo z namenom, da se v okviru njihovega gospodarskega delovanja ne bi držali prispelih obveznosti.⁷⁶

V jugoslovanski literaturi so skušali izdelati enoten sistem inkriminacije gospodarskih kaznivih dejanj. V razpravah sta se pokazali predvsem dve koncepciji:

— prva je izhajala od subjekta kaznivega dejanja; odločilno je, kdo je storilec kaznivega dejanja, oseba v gospodarstvu ali oseba zunaj njega;

— druga koncepcija je izhajala od objekta kaznivega dejanja: za objekt so vzeli gospodarsko ureditev in za gospodarsko kaznivo dejanje torej vsak neposreden napad na to ureditev.⁷⁷

Tu je treba omeniti tudi Tahovičev poskus delitve inkriminacij kaznivih dejanj iz XIX. poglavja prejšnjega KZ (sedaj XVIII. poglavje KZ

SFRJ in XIV. poglavje KZ SRS). Tahovič je gospodarska kazniva dejanja delil na (1961):⁷⁸

— splošna: to so tista gospodarska kazniva dejanja, ki se lahko storijo v vsaki gospodarski panogi ali pri vsaki gospodarski dejavnosti;

— posebna: to so tista gospodarska kazniva dejanja, ki se lahko storijo samo v določenih gospodarskih panogah ali pa pri opravljanju določene gospodarske dejavnosti.

Tahovič to skupino nadalje deli na kazniva dejanja v zvezi s trgovino in proizvodnjo, kazniva dejanja v zvezi s poljedelstvom, varstvo gozdov, živine, stanovanjskega sklada, rastlin, lova in ribolova ter kazniva dejanja zoper gospodarski promet.⁷⁹

Zanimivo koncepcijo delitve gospodarskih kaznivih dejanj je podal Vladimir Bayer.⁸⁰ Pri tem je hotel poudariti posebnosti jugoslovanskega kazenskega prava in je iz svoje delitve izvzel vsa tista dejanja, ki niso tipična za socialistično družbeno ureditev. Bayer zavrača delitev gospodarskih kaznivih dejanj glede na gospodarske panoge. Meni da je treba merila za delitev oblikovati po družbenem pomenu (torej s sociološkega stališča).⁸¹ Njegova delitev predvideva naslednje vrste gospodarskih kaznivih dejanj:

1. kazniva dejanja, namerjena zoper načela socialistične organizacije ljudskega gospodarstva: čl. 218 a (155 KZ SRS), 226 z 234 (147 KZ SRS), 226 b (151 KZ SRS), 226 c (149 KZ SRS) in 228 (135 KZ SRS);

2. kazniva dejanja, ki lahko povzročijo motnje v gospodarstvu: čl. 213 a (čl. 128 KZ SRS);

3. kazniva dejanja poškodovanja dobrin v družbeni lasti: čl. 220 (čl. 181 KZ SRS),

4. kazniva dejanja, s katerimi odgovorna oseba v gospodarski organizaciji oškoduje koristi svoje lastne organizacije: čl. 213 (čl. 127 KZ SRS), 217/1 (130 KZ SRS) in 218 (131 KZ SRS);

5. kazniva dejanja, s katerimi odgovorna oseba v gospodarski organizaciji oškoduje koristi kake druge organizacije: čl. 213 b (140 KZ SRS), 217/2;

6. kaznivo dejanje odgovorne osebe v gospodarski organizaciji, storjeno z namenom pridobiti protipravno premoženjsko korist lastni organizaciji: čl. 213 c (132 KZ SRS).

⁷³ Prav tam, s. 818.

⁷⁴ Zirpins, *Wirtschaftsdelinquenz*, s. 186.

⁷⁵ Opp, *Soziologie der Wirtschaftsdelinquenz*.

⁷⁶ Prav tam, s. 45, 46, 47.

⁷⁷ Kobe, *Sistematika privrednih krivičnih dela...*, s. 151.

⁷⁸ Tahovič, cit. po Kobe, prav tam.

⁷⁹ Takšna klasifikacija je znana tudi v sovjetski literaturi (op. Kobe, prav tam).

⁸⁰ Bayer, cit. po Kobe, prav tam, s. 153.

⁸¹ Kobe, prav tam; glej Kobe in sod., *Gospodarska kazniva dejanja*, s. 159, 160.

Ta koncepcija izhaja iz objektivnih meril, vendar gre za objektivne prvine v njihovem družbenem (sociološkem) pomenu, torej se klasifikacija opira tudi na subjektivno prvino storilčevega namena.⁸² (1962—63)

Ivošević je na podlagi vsebine gospodarske kriminalitete in objekta napada⁸³ podal naslednjo definicijo gospodarske kriminalitete:⁸⁴

»Gospodarska kriminaliteta je tisto poseganje v socialistična družbeno-gospodarska razmerja, ki vsebuje lastnosti kaznivega dejanja, gospodarskega prestopka ali prekrška in ki je storjeno pri opravljanju gospodarsko-finančne dejavnosti kot tudi sploh pri upravljanju, poslovanju, razpolaganju fizičnih in pravnih oseb z družbenim premoženjem in njegovim varovanjem.

Oglejmo si še klasifikacijo gospodarske kriminalitete, ki jo je podal **Đorđević**. Gospodarsko kriminaliteto obravnava:

1. v najširšem pomenu; tedaj vsebuje vsa tista kriminalna ravnanja, ki so kakorkoli že namerjena zoper gospodarstvo, gospodarsko ureditev in njeno delovanje ali zoper dobrine, ki so pomembne za gospodarstvo; **Đorđević** v to skupino uvršča poleg kaznivih dejanj zoper gospodarstvo še nekatera druga, npr. zoper ljudstvo in državo, zoper delovno razmerje, zoper družbeno premoženje, zoper uradno dolžnost, pogoj pa je, da so ta dejanja namerjena tudi zoper gospodarstvo, oziroma so bila storjena pri gospodarskem poslovanju ali v zvezi z njim; sem šteje tudi prestopke; to bi bila **gospodarska kriminaliteta v širšem pomenu**;

2. v ožjem pomenu; zajemala bi kriminalno dejavnost v samem gospodarskem poslovanju ali v zvezi z njim; ta dejavnost je namerjena zoper gospodarsko ureditev in njeno pravilno delovanje ali pa je usmerjena na družbeno premoženje v zvezi z delom v gospodarskih organizacijah; **Đorđević** uvršča sem vsa kazniva dejanja zoper gospodarstvo, ki so povezana z gospodarskim poslovanjem, pa tudi druga kazniva dejanja, ki se dogajajo ob gospodarskem poslovanju ali v zvezi z njim, npr. poneverba, tatvine v delovnih organizacijah; tudi prestopniki so uvrščeni v to skupino; **Đorđević** to imenuje **kriminaliteta v gospodarstvu**.

⁸² Kobe, prav tam.

⁸³ »Objekt gospodarske kriminalitete so družbeno-gospodarska razmerja, sicer ne v svoji vseobsežnosti, temveč le kadar so napadena z opravljanjem gospodarsko-finančne dejavnosti, kot tudi sploh pri upravljanju, poslovanju, razpolaganju in varovanju družbenega premoženja«. (Ivošević, s. 171).

⁸⁴ Ivošević, s. 171.

3. v najožjem pomenu; gospodarska kriminaliteta je samo tista vrsta odklonskih dejanj v gospodarstvu, ki se še dogajajo ob gospodarskem poslovanju samem. Vse to pa je navsezadnje usmerjeno zoper gospodarsko ureditev in njeno pravilno delovanje; tako določen pojem gospodarske kriminalitete bi vseboval samo tista kazniva dejanja, ki se nanašajo na gospodarsko poslovanje; tudi gospodarski prestopki spadajo sem; to je **gospodarska kriminaliteta (v ožjem pomenu)**.⁸⁵ (1969)

V. Damjan (1970) izhaja s stališča sodne prakse in pravi, da med kriminal v gospodarstvu štejemo vsa tista kazniva dejanja, s katerimi se kakorkoli že oškoduje gospodarstvo oziroma družbeno premoženje.⁸⁶

Tudi **Lamut** (1973) upošteva sodno prakso in pravi, da se pod pojmom gospodarskega kriminala razume vsak napad na družbeno premoženje in na gospodarstvo sploh, naj pride iz katerekoli strani, ali od storilcev v delovnih organizacijah ali zunaj njih.⁸⁷

Janez Pečar ugotavlja, da gre pri gospodarski kriminaliteti za moralno-etično, poklicno odklonsko in kriminalno ravnanje posameznikov iz določenih, navadno višjih plasti naše družbe, ki v razgibanem družbeno-gospodarskem življenju opravljajo dejanja, ki pogosto pomenijo zvičajno in protipravno prilaščanje raznih dobrin in vrednosti. Le-te si pridobivajo bodisi zase bodisi za ožje skupine, tako da se posamično ali v skupinah na različne načine lotevajo izigravanja, obhajanja in kršenja pravil vedenja in ravnanja.⁸⁸ (1973).

Peter Kobe (1974) pravi, da bi za definiranje gospodarskega kaznivega dejanja lahko uporabili kot izhodišče hipotezo, da gre za poseg (napad) na družbeno lastnino kot temeljno družbeno-gospodarsko razmerje, da gre za osebo (fizično ali pravno), ki ji je zaupano upravljanje z družbenim premoženjem v pomenu gospodarjenja ali pa vsaj v neposredni zvezi z njim.⁸⁹ Kobe ta dejanja uvršča med **intelektualna kazniva dejanja** kajti gre za ravnanje, ki od storilca terja predvsem umsko prizadevanje.⁹⁰

⁸⁵ **Đorđević**, Sistem privrednih delikat, s. 530.

⁸⁶ **Damjan**, Kriminaliteta v gospodarstvu in ukrepi za njeno preprečevanje, s. 234.

⁸⁷ **Lamut**, Posvetovanje o poslovnem kriminalu, Ljubljana 1973.

⁸⁸ **Pečar**, Kriminaliteta belega ovratnika in družbeno nadzorstvo, s. 25.

⁸⁹ **Kobe** in sod., Gospodarska kazniva dejanja, s. 62.

⁹⁰ Prav tam.

Pri sistematiki kazenskopравnih inkriminacij je treba najti skupni imenovalec, t. i. posebni objekt kaznivega dejanja, ki je konkretizacija t. i. splošnega objekta kaznivega dejanja. Splošni objekt je družbeno razmerje oziroma vsota vseh družbenih razmerij, posebni objekt je določena skupina družbenih razmerij. Splošno družbeno razmerje ni vedno neposredno vidno, vendar ga opazimo skozi njegov materialni izraz. Pri gospodarskih kaznivih dejanjih je splošno družbeno razmerje družbena lastnina, katere materialni izraz je družbeno premoženje.⁹¹ Kaznivo dejanje je poseg v družbeno lastnino v smislu napada na družbeno premoženje.⁹² Vendar ni vsak napad na družbeno premoženje že gospodarsko kaznivo dejanje. Potrebna je še ena prvina, posebna lastnost storilca in njegovo posebno razmerje do sredstev v družbeni lastnini.⁹³ Pri gospodarskih kaznivih dejanjih gre v tem pomenu za odgovorno osebo, ki ji je zaupano upravljanje z družbenim premoženjem v pomenu gospodarjenja ali pa vsaj v neposredni zvezi z njim.

Povezovanje objektivnih in subjektivnih meril pri klasifikaciji gospodarskih kaznivih dejanj smo videli že pri Bayerju. Tudi Kobe je opozarjal, da motiva in smotra za kriminalno ravnanje, čeprav sta kot subjektivni kategoriji manj primerna za delitev gospodarskih kaznivih dejanj, ne smemo že a priori zavreči.⁹⁴ Gre predvsem za delitev gospodarskih kaznivih dejanj, s katerimi hoče storilec zadostiti svojim lastnim interesom, in sicer:

— v škodo organizacije, za katero dela, in družbe;

— v škodo druge organizacije, vendar v prid svoji organizaciji;

— z dejanji, kjer na prvi pogled ni neposrednega oškodovanca, so pa škodljiva in nevarna za splošne družbene koristi.⁹⁵

Podobno je skušal tudi Srzentič določiti tri temeljne skupine gospodarskih kaznivih dejanj:⁹⁶

— v prvi skupini so dejanja, povezana z zlorabo zaupanja;

— v drugi skupini gre za dejanja goljufije;

— v tretji skupini gre za kršitev raznih predpisov, predvsem tistih o delitvi dohodka.

⁹¹ Kobe, *Sistematika privrednih krivičnih dela ...*, s. 156.

⁹² Prav tam, s. 157.

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ Kobe in sod., *Gospodarska kazniva dejanja*, s. 147.

⁹⁵ Kobe, *Sistematika ...*, s. 154 in Kobe in sod., *Gospodarska kazniva dejanja*, s. 147.

⁹⁶ Srzentič, cit. po Kobe, *Sistematika ...*, s. 154.

Glede na storilčev motiv deli gospodarska kazniva dejanja tudi Davidovič.⁹⁷ Deli jih na dve vrsti: v prvo šteje dejanja, pri katerih storilec ravna z namenom pridobiti si premoženjsko ali kako drugo korist, in sicer v škodo družbenega premoženja ali veljavne gospodarske ureditve; v drugo vrsto pa šteje dejanja, pri katerih storilec ravna z namenom pridobiti korist za svojo ali drugo gospodarsko organizacijo ali za družbeno-politično skupnost.

Kobe (1975) je na podlagi prej povedanega vzel za delitev gospodarskih kaznivih dejanj objektivno prvino, kot dopolnilno merilo pa tudi subjektivno prvino. Pravi,⁹⁸ da pojem gospodarsko kaznivo dejanje, temelječ na objektivnih prvinah, vsebuje tri kategorije:

1. napad na družbeno lastnino v zvezi z upravljanjem družbenega premoženja,

2. napad na celotno gospodarsko ureditev ali na kak njen pomemben del,

3. kršitev za naše gospodarsko življenje pomembnih zapovedi in prepovedi, ki določajo kako ravnanje v gospodarstvu.

Kot rečeno, je Kobe vzel za dopolnilno merilo še subjektivno prvino in tako razdelil gospodarska kazniva dejanja na:⁹⁹

1. dejanja, ki so namerjena zoper temeljna družbeno-gospodarska razmerja in z njimi skladna načela organizacije gospodarstva;

2. dejanja, ki povzročajo (ali bi lahko povzročila) hujše motnje v gospodarskem življenju in pomenijo za gospodarstvo kršitev bistvenih perceptivnih in prohibitivnih norm;

3. dejanja, s katerimi odgovorne osebe, ki jim je zaupano upravljanje z družbenim premoženjem, to premoženje oškodujejo;

4. dejanja, pri katerih subjekt v gospodarskem poslovanju želi iz egoističnih pobud protipravno in nezakonito ter v škodo lastne delovne organizacije, doseči koristi zase ali za druge posameznike;

5. dejanja iste vrste in iz enakih pobud, vendar v škodo druge organizacije, ali takšna dejanja, storjena v korist lastne organizacije;

6. dejanja, pri katerih želi oseba v gospodarskem poslovanju doseči koristi za lastno organizacijo v škodo širše družbene skupnosti, prav tako iz egoističnih pobud, protipravno in nezakonito.

⁹⁷ Davidovič, cit. po Kobe, prav tam.

⁹⁸ Kobe, *Sistematika ...*, s. 158.

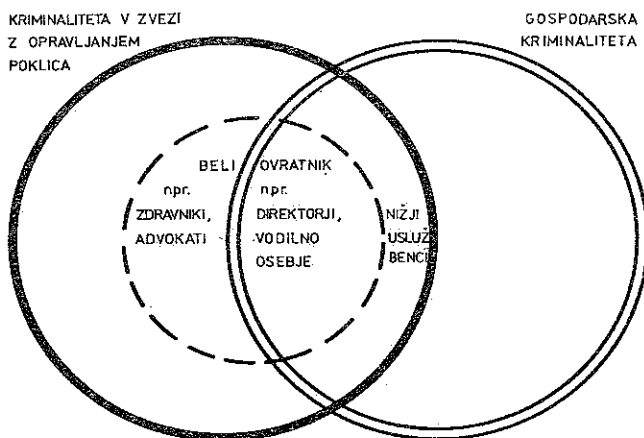
⁹⁹ Prav tam.

Kriminaliteta belega ovratnika in gospodarska kriminaliteta

Kriminaliteta belega ovratnika in gospodarska kriminaliteta imata nedvomno nekatere skupne lastnosti, vsaj kadar mislimo na gospodarsko kriminaliteto v ožjem pomenu besede. Predvsem gre

- za dejavnost v zvezi z opravljanjem poklica,
- za zlorabo in kršitev zaupanja, ki je povezano s storilčevim poklicnim in družbenim položajem,
- za storilčev visok ali vsaj višji družbeni položaj.

Skušajmo razmerje med tema vrstama kriminalitete ponazoriti s shemo:

Na eni strani imamo kriminaliteto v zvezi z opravljanjem poklica (occupational crime).¹⁰⁰ Tu gre za dejanja, kjer storilci izrabljajo prednost, ki jim jo daje njihov poklic. Že Quinney je opozoril, da prednosti svojega poklica jasno izrabljajo za kriminalne namene tudi nekateri drugi kriminalci, ki ne spadajo v kategorijo belega ovratnika.¹⁰¹

Tudi kriminaliteta belega ovratnika je vrsta kriminalitete v zvezi z opravljanjem poklica. Sem spada tudi del gospodarske kriminalitete.

¹⁰⁰ Poudariti je treba, da tu ne gre za t.i. poklicno kriminaliteto.

¹⁰¹ Clarke, s. 121.

Na drugi strani imamo gospodarsko kriminaliteto. Ta je sestavljena iz dejanj:

- storilcev belega ovratnika (vodilno osebje),
- drugih storilcev, ki so dejanje storili v zvezi z opravljanjem poklica (dejanje te vrste je npr. poneverba),
- iz vseh drugih dejanj, katerih storilci niso delovali v okviru opravljanja poklica, so pa povzročili škodo gospodarskemu redu družbe.

Že nekateri tuji pisci so nakazovali razliko med kriminaliteto belega ovratnika in gospodarsko kriminaliteto (ali poslovno kriminaliteto — »business crime«). Tako se Jean Cosson sprašuje, ali se izraza poslovna kriminaliteta in gospodarska kriminaliteta ne prekrivata. Misli, da gospodarskega prestopništva ni treba povezovati samo s poslovnim življenjem,¹⁰² in pravi, naj bi bil pojem gospodarska kriminaliteta ožji. Vendar mislim, da je ravno nasprotno. Pojem gospodarska kriminaliteta naj bi bil širši in poslovna kriminaliteta naj bi bila njen del.¹⁰³ Poslovno kriminaliteto bi lahko določili kot tisto vrsto kriminalitete, ki je enaka kriminaliteti belega ovratnika v gospodarstvu. Gre za nemoralno ravnanje poslovnih ljudi, ki skušajo v prid svoji delovni organizaciji (in s tem posredno tudi v svojo korist) izigravati predpise, ki urejajo gospodarsko življenje.

Na koncu še nekaj besed o pomenu kriminalitete belega ovratnika za našo družbo.

Res je, da je nevarnost gospodarske kriminalitete večja, predvsem glede gmotnih posledic. Vendar ne bi smeli podcenjevati kriminalitete belega ovratnika, to je tistega njenega dela, ki je bil doslej v naši literaturi precej zanemarjen. Mislim na to vrsto kriminalnosti zunaj gospodarskega poslovanja. Tudi dejanja zdravnikov, advokatov in podobnih poklicev lahko kaj kmalu pokažejo svoje nevarne strani. Gmotna škoda res ni tako velika, toda moralne posledice so lahko večje kot pri drugih vrstah kriminalitete, všteti gospodarsko.

¹⁰² Gennaro, Vetere, s. 309.

¹⁰³ Tako tudi Lamut, Posvetovanje o poslovnem kriminalu.

UDC 343.35+343.72

Economic Crime and White Collar Crime

Tušek, Marko, Research Assistant, Institute of Criminology, Ljubljana

When dealing with economic deviance it is often a matter of the interchangeability of the notions economic crime and white collar crime. The use of one or the other depends on the author's starting point when dealing with this problem. Where the sociological approach to the question is concerned, authors usually adopt the term white collar crime, and when the question is dealt with in the frame of legal norms, the expression economic crime is adopted. However, the majority of authors don't take into account the fact that white collar crime and economic crime have certain common characteristics but differ as to the contents.

Economic crime does not consist only of offences where the authors wear a white collar (i.e. directors and other leading personnel). On the contrary, most offences are such that we can not speak about white collar crime (i.e. embezzlement).

On the other hand, when speaking about white collar crime we do not consider only offenders from economic organizations (i.e. directors and leading personnel) but all offenders who, having a high social situation and enjoying society's trust and confidence, nevertheless violate this confidence and abuse their situation (i.e. doctors, lawyers, politicians).